

Voorzieningen en jaarrekeningbeleid

Drs. C.P.M. Overboom en Dr. R.G.A. Vergoossen

EXTERNE VERSLAGGEVING

1 Inleiding¹

'Bedrijven "sturen" de winstcijfers met voorzieningen', zo luidt de kop van een artikel in de financiële pers.² Het gevoelen dat voorzieningen zich hiervoor lenen is begrijpelijk en vaak niet ongegrond. Voorzieningen zijn immers afhankelijk van een schattingsproces waarbij subjectieve oordelen een belangrijke rol kunnen spelen. Daarbij gaat het overigens niet alleen om de bepaling van de omvang, maar ook om het moment waarop een voorziening moet worden gevormd.

De verslaggevingsproblematiek omtrent voorzieningen staat momenteel hoog op de agenda's van nationale en internationale regelgevende organen. De discussies zijn erop gericht te komen tot stringenter geformuleerde verslaggevingsregels waardoor de speelruimte van ondernemingsleidingen ten aanzien van het te voeren voorzieningenbeleid wordt ingeperkt en bovendien de vergelijkbaarheid tussen ondernemingen wordt bevorderd.³

In dit artikel wordt verslag gedaan van een empirisch onderzoek van in totaal 574 jaarrekeningen, dat wil zeggen de jaarrekeningen over 1988-1994 van 82 ter beurze van Amsterdam genoteerde Nederlandse ondernemingen. Het onderzoek omvat een inventarisatie van hetgeen omtrent voorzieningen in de jaarrekening is te vinden. Daarnaast gaan we na of er indicaties zijn dat voorzieningen door ondernemingen worden gebruikt ter beïnvloeding van de gepresenteerde cijfers. In Nederland is op het gebied van voorzieningen eerder onderzoek verricht door Dijkma, Kooloos & Van der Wal (1989) en Boneco & Van der Wal (1993). Deze studies echter zijn puur inventariserend van aard en hebben slechts betrekking op een beperkt aantal jaren (1985/1986 respectievelijk 1991). Onderzoek naar het voorzieningenbeleid van Nederlandse

ondernemingen is tot nu toe beperkt gebleven tot beschouwingen van exemplarische gevallen. Schattke & Vergoossen (1996), bijvoorbeeld, hebben het jaarrekeningbeleid van Philips over de periode 1980-1994 onder de loep genomen.

In paragraaf 2 van dit artikel wordt nader ingegaan op de begripsbepaling en wordt de wet- en regelgeving met betrekking tot voorzieningen summier besproken. De onderzoeksresultaten worden gepresenteerd in paragraaf 3 en 4. In paragraaf 3 komen achtereenvolgens aan de orde: de frequentie en aard van de voorzieningen, het belang van de voorzieningenpost in de jaarrekening en de informatieverschaffing omtrent voorzieningen. In paragraaf 4 wordt nagegaan in hoeverre er een verband kan worden onderkend tussen het gevoerde voorzieningenbeleid aan de ene kant en de gepresenteerde winstontwikkeling en veranderingen in de ondernemingsleiding aan de andere kant. Paragraaf 5, ten slotte, bevat een korte evaluatie.

2 Voorschriften en begripsbepaling

In de wet (artikel 374.1 BW 2) worden drie soorten voorzieningen onderscheiden:

Drs. C.P.M. Overboom is als controller werkzaam bij het Directoraat Verkoop en Productontwikkeling van GAK Nederland BV te Amsterdam. Hij was als student-assistent werkzaam bij de Vakgroep Accountancy van de Vrije Universiteit te Amsterdam.

Dr. R.G.A. Vergoossen RA, is als manager Vaktechnische Projecten werkzaam bij het Directoraat Beroepsontwikkeling en -Reglementering van het Koninklijk NIVRA en is als onderzoeker verbonden aan de Vakgroep Kosten- en Winstvraagstukken van de Vrije Universiteit te Amsterdam.

- 1 verplichtingen en verliezen waarvan de omvang op de balansdatum onzeker is, doch redelijkerwijs is te schatten. Bij dit soort voorzieningen heeft zich een gebeurtenis voorgedaan die een verplichting of verlies tot gevolg heeft. De enige onzekerheid betreft de omvang van de verplichting of het verlies, bijvoorbeeld een reorganisatievoorziening die voortvloeit uit een onomkeerbaar besluit tot reorganisatie;
- 2 op de balansdatum bestaande risico's ter zake van bepaalde te verwachten verplichtingen of verliezen waarvan de omvang redelijkerwijs is te schatten. Bij dit soort voorzieningen is naast de omvang ook het zich feitelijk voordoen van de gebeurtenis waardoor de verplichting of het verlies ontstaat nog onzeker. Als voorbeeld kunnen claims worden genoemd die naar alle waarschijnlijkheid zullen voortkomen uit nog lopende rechtsgedingen;
- 3 kosten welke in een volgend boekjaar zullen worden gemaakt, mits het maken van die kosten zijn oorsprong mede vindt in het boekjaar of in een voorafgaand boekjaar en de voorziening strekt tot gelijkmatige verdeling van lasten over een aantal boekjaren, bijvoorbeeld een voorziening voor groot onderhoud.

De vorming van voorzieningen vloeit in het algemeen voort uit het voorzichtigheidsbeginsel. Dit houdt in dat toekomstige verplichtingen en risico's, waarvan de oorsprong voor het einde van het boekjaar ligt, in acht dienen te worden genomen bij het opmaken van de jaarrekening. Bij de derde categorie speelt ook het matchingbeginsel een belangrijke rol.

Voorzieningen worden op de creditzijde van de balans verantwoord. Voorzieningen echter die worden getroffen in verband met waardeverminderingen van bepaalde activa, zoals voorzieningen voor incurante voorraden of dubieuze debiteuren, moeten volgens de wet (artikel 374.2) worden verwerkt als aftrekpost op de desbetreffende activa. Deze voorzieningen blijven in ons onderzoek buiten beschouwing.

De voorzieningen moeten worden gesplitst naar hun aard, waarbij in ieder geval de voorziening voor belastingverplichtingen en de voorziening voor pensioenverplichtingen afzonderlijk moeten worden opgenomen (artikel 374.4). In de toelichting moet bovendien zoveel mogelijk worden aangegeven in welke mate de voorzieningen als langlopend zijn te beschouwen (artikel 374.3).

In de Richtlijnen van de Raad voor de Jaarverslaggeving (RJ) is hoofdstuk 2.53 gewijd aan voorzieningen. Daarin staat vermeld dat voorzieningen slechts mogen worden gevormd voor concrete, specifieke risico's die op balansdatum bestaan, dat wil zeggen risico's die aanwijsbaar tot een verplichting of een verlies kunnen leiden. Voorzieningen in verband met algemene ondernemersrisico's, bijvoorbeeld toekomstig omzetverlies als gevolg van verhevigde concurrentie, dienen niet te worden gevormd (alinea 2.53.105).

De RJ beveelt aan om voorzieningen groter dan 5% van het balanstotaal of groter dan 10% van het rubriekstotaal afzonderlijk te vermelden. Deze materialiteitscriteria zijn bedoeld als handreiking voor de praktijk, waarvan onder omstandigheden kan worden afgeweken. De aanbevolen criteria kunnen in een concreet geval te eng of te ruim gesteld zijn (zie alinea 1.05.214).

De Richtlijnen bevatten de stellige uitspraak dat de jaarrekening inzicht dient te geven in de mutaties en de aard daarvan met betrekking tot voorzieningen waarvan de bepaling van de omvang in belangrijke mate een element van onzekerheid in zich bergt (alinea 2.53.206). Daarbij wordt aanbevolen - onderscheiden naar de aard van de voorzieningen - ten minste de volgende bedragen te vermelden:

- toevoegingen ten laste van de winst- en verliesrekening;
- onttrekkingen ten behoeve van het doel waarvoor de voorziening is gevormd;
- ten gunste van de winst- en verliesrekening vrijvallende bedragen.

Het geven van een mutatieoverzicht is geen wettelijke verplichting. Wel heeft de Ondernemingskamer (OK) in 1995 een arrest gewezen waarin specifiek wordt ingegaan op de verstrekking van mutatieoverzichten. In dat arrest komt de OK tot de conclusie dat de Koninklijke Maas-trichtse Zinkwit Maatschappij gelet op het relatieve belang van de post overige voorzieningen een behoorlijke specificatie van deze post en van de mutaties daarin dient te verstrekken. Door de OK werd de omvang van de post overige voorzieningen gerelateerd aan het eigen vermogen: deze bedroeg 7% van het eigen vermogen.

Voorzieningen onderscheiden zich van schulden ten aanzien van de vraag of de verplichtingen zich daadwerkelijk voordoen, voor welk bedrag en op welk tijdstip. Schulden betreffen vaststaande ver-

plichtingen waarvan het bedrag en over het algemeen ook het tijdstip van opeisbaarheid zeker zijn. Voorzeningen daarentegen betreffen voorwaardelijke verplichtingen. Naast voorzieningen zijn er voorwaardelijke verplichtingen die niet als voorziening kunnen worden aangemerkt. Deze verschillen van elkaar ten aanzien van de kans van optreden en het schatten van de omvang van de verplichting of het verlies. Voor de behandeling als voorziening is het in beginsel vereist dat de verplichting of het verlies zich ten minste naar alle waarschijnlijkheid zal manifesteren en het bedrag bovendien redelijk is te schatten. Voorwaardelijke verplichtingen die niet aan deze criteria voldoen, worden niet op de balans verantwoord als voorziening.

In de praktijk zal niet altijd eenvoudig kunnen worden aangegeven welke voorwaardelijke verplichtingen als voorziening zijn aan te merken, omdat het aangeven van de kans van optreden en het schatten van de omvang vaak een subjectieve aangelegenheid is. Pas in de toekomst kan over genoemde elementen meer zekerheid worden verkregen.⁴

De ondernemingsleiding heeft aldus een zekere speelruimte ten aanzien van:

- het al dan niet verantwoord van een voorwaardelijke verplichting als voorziening;
- het tijdstip waarop de voorziening wordt gevormd;
- de schattingen waarop de voorziening is gebaseerd.

Het door de ondernemingsleiding gevoerde voorzieningenbeleid kan de gepresenteerde cijfers belangrijk beïnvloeden. Het zal duidelijk zijn dat de beschikbare speelruimte voor een groot deel afhankelijk is van de aard van de voorzieningen: de mate van beïnvloedbaarheid van belastingvoorzieningen en pensioenvoorzieningen, bijvoorbeeld, is kleiner dan met betrekking tot milieuvorzieningen en reorganisatievoorzieningen. Hoewel er ruimte is voor het voeren van een eigen voorzieningenbeleid moet de ondernemingsleiding dit beleid stelselmatig toepassen, dat wil zeggen bij het al dan niet verantwoord van voorwaardelijke verplichtingen als voorzieningen en bij de berekening van de hoogte van gelijksoortige voorzieningen moeten steeds dezelfde uitgangspunten worden gehanteerd.

De Nederlandse regelgeving omtrent voorzieningen is globaal geformuleerd. Om de speelruimte voor ondernemingsleidingen in te perken en om de vergelijkbaarheid tussen ondernemingen te

bevorderen, is er internationaal en in het buitenland veelal sprake van stringenter geformuleerde verslaggevingsregels. In de Verenigde Staten, bijvoorbeeld, mogen reorganisatievoorzieningen met betrekking tot personeel alleen worden getroffen indien en voorzover concrete financiële verplichtingen ten opzichte van bepaalde personen zijn aangegaan.⁵

3 Voorzeningen in de jaarrekening

In deze paragraaf worden de uitkomsten besproken van het inventariserende deel van ons onderzoek. Achtereenvolgens komen aan de orde:

- 1 de frequentie en de aard van de voorzieningen;
- 2 de omvang van de voorzieningen;
- 3 de informatieverschaffing omtrent voorzieningen.

De onderzoeksresultaten zullen waar mogelijk en opportuun worden vergeleken met eerdere inventariserende studies.

Frequentie en aard van voorzieningen

Tabel 1 geeft een overzicht van de mate waarin verschillende soorten voorzieningen separaat in de jaarrekening worden genoemd en gekwantificeerd. Uit deze tabel valt af te lezen dat belastingvoorzieningen en voorzieningen in verband met pensioenen en vervroegde uittrekking de meest voorkomende voorzieningen zijn. Ongeveer negen van de tien onderzochte jaarrekeningen bevatten deze voorzieningen. Daarnaast wordt in 39% van de jaarrekeningen melding gemaakt van herstructurerings- of reorganisatievoorzieningen. De onderzoeksresultaten stemmen voor een groot deel overeen met Dijkma, Kooloos & Van der Wal (1989, p. 137) en Boneco & Van der Wal (1993, p. 44).⁶

De mate waarin de verschillende soorten voorzieningen in de jaarrekening worden opgenomen, is gedurende de onderzoeksperiode (1988-1994) nauwelijks veranderd. Vermeldenswaardig is alleen de toename die zich heeft voorgedaan met betrekking tot milieuvorzieningen: het aantal jaarrekeningen dat milieuvorzieningen bevat, steeg van twee in 1988 naar zes in 1994.

Beschouwen we de aard van de voorzieningen per bedrijfstak, dan blijkt dat herstructurerings- en reorganisatievoorzieningen zich vooral manifesteren in de bedrijfstakken bouwnijverheid, chemie & farmacie, detailhandel, elektrotechniek & elektronica, groothandel (internationaal), levensmiddelenindustrie en transport & opslag (zie voor de

bedrijfstakindeling de bijlage). In ten minste de helft van de desbetreffende jaarrekeningen komen herstructurerings- of reorganisatievoorzieningen voor. Milieuvorzieningen komen voornamelijk voor in de bedrijfstakken bouwnijverheid, chemie & farmacie en metaalverwerking. Ten slotte kan worden opgemerkt dat 50% van de jaarrekeningen van ondernemingen behorende tot de bedrijfstak bouwnijverheid onderhoudsvorzieningen bevat.

Tabel 1: Aard van de voorzieningen (574 jaarrekeningen)

Aard voorziening	Frequentie:	
	aantal jaarrekeningen	in procenten
Latente belastingen	528	92
Pensioenen en vervroegde uittreding	498	87
Herstructurering, reorganisatie en afvloeiing	223	39
Garantie en service	175	30
Assurantie eigen risico	102	18
Onderhoudskosten	89	16
Milieukosten	34	6
Contractrisico's	10	2
Claims, geschillen en rechtsgedingen	8	1
Commerciële inspanningen	7	1
Egalisatie	7	1
Automatisering	2	0
Overig	362	63

In tabel 2 is af te lezen hoeveel soorten voorzieningen in de onderzochte jaarrekeningen worden onderscheiden. Het blijkt dat in vier jaarrekeningen geen enkele voorziening is opgenomen. In de andere jaarrekeningen varieert het aantal voorzieningen dat wordt onderscheiden van

Tabel 2: Specificatie van de voorzieningenpost (574 jaarrekeningen)

Aantal voorzieningen	Frequentie:	
	aantal jaarrekeningen	in procenten
1	16	3
2	99	17
3	195	34
4	138	24
5	69	12
6	33	6
7	11	2
8	7	1
9	2	0
Geen voorzieningen opgenomen	4	1
Totaal	574	100
Gemiddeld aantal voorzieningen	3,56	

één tot negen, waarbij in de meeste gevallen (58%) sprake is van drie of vier soorten. Het gemiddeld aantal voorzieningen dat wordt onderscheiden, bedraagt 3,56. In de onderzoeksperiode beweegt zich het gemiddelde tussen 3,5 en 3,6, hetgeen als zeer stabiel kan worden gekwalificeerd. Van een toename van het aantal onderscheiden voorzieningen of een nadere specificatie van de voorzieningenpost is aldus geen sprake.

Omvang van voorzieningen

In tabel 3 wordt de omvang van de voorzieningenpost in procenten van het balanstotaal weergegeven. De bedoeling van deze tabel is om een indicatie te geven van het belang van de voorzieningenpost in de jaarrekening. Ook de RJ gebruikt het percentage van het balanstotaal als een mateeriteitscriterium (alinea 1.05.214).

Uit tabel 3 kan worden afgelezen dat de voorzieningenpost zich in 58% van de onderzochte jaarrekeningen tussen 5 en 15% van het balanstotaal beweegt en in 11% van de onderzochte jaarrekeningen tussen 15 en 25%. De gemiddelde omvang van de voorzieningenpost bedraagt 7,9% van het balanstotaal.

Gedurende de onderzoeksperiode (1988-1994) was er geen sprake van een duidelijk toe- of afnemend belang van de voorzieningenpost in de jaarrekening. Wel kon een kleine golfbeweging worden waargenomen: de gemiddelde omvang van de voorzieningenpost in 1988 bedroeg 8,0%, daalde geleidelijk tot 7,3% in 1991, steeg tot 8,4% in 1993 en daalde daarna weer tot 8,1% in 1994. De voorzieningenpost blijkt het grootst te zijn in de bedrijfstakken bouwnijverheid, chemie & farmacie, elektrotechniek & elektronica en voedings- & genotmiddelen. De gemiddelde

Tabel 3: Omvang van de voorzieningenpost in procenten van balanstotaal (574 jaarrekeningen)

Voorzieningenpost in procenten van balanstotaal (x)	Frequentie:	
	aantal jaarrekeningen	in procenten
$0 \leq x < 5$	179	31
$5 \leq x < 10$	246	43
$10 \leq x < 15$	89	15
$15 \leq x < 20$	50	9
$20 \leq x < 25$	10	2
Totaal	574	100
Gemiddelde omvang	7,9%	

omvang van de voorzieningenpost in genoemde bedrijfstakken is groter dan 10% van het balanstotaal.

De belastingvoorzieningen, pensioenvoorzieningen en reorganisatievoorzieningen zijn vergeleken met andere voorzieningen veelal relatief hoog. Ook de andere voorzieningen zijn in voorkomende gevallen als omvangrijk te kwalificeren.

Informatieverschaffing omtrent voorzieningen

In tabel 4 wordt weergegeven in hoeverre de overige voorzieningen worden gespecificeerd. Overige voorzieningen komen in 362 van de 574 onderzochte jaarrekeningen voor. In 193 jaarrekeningen (53%) worden de overige voorzieningen nader aangeduid of gespecificeerd. Het aantal voorzieningen dat daarbij wordt onderscheiden varieert van één tot zes.

Tabel 4: Specificatie van de overige voorzieningen (362 jaarrekeningen)

	<i>Frequentie:</i>	
	<i>aantal jaarrekeningen</i>	<i>in procenten</i>
Specificatie aard overige voorzieningen (aantal vermelde soorten):		
1	57	
2	54	
3	50	
4	21	
5	6	
6	5	
Totaal	193	53
Geen specificatie aard overige voorzieningen	169	47
Totaal	362	100

De RJ beveelt aan een post die groter is dan 5% van het balanstotaal (5%-criterium) of groter dan 10% van het rubriekstotaal (10%-criterium) afzonderlijk te vermelden op grond van het vermoeden dat sprake is van een materiële post. De RJ geeft evenwel aan dat indien navolging van de aanbeveling zou leiden tot afzonderlijke vermelding van een post die kleiner is dan 1% van het balanstotaal, veelal samenvoeging met andere posten kan plaatsvinden.

In tabel 5 is de omvang van de overige voorzieningen in procenten van het balanstotaal gerelateerd aan het al dan niet ontbreken in de jaarrekening van een nadere toelichting op deze

Tabel 5: Omvang en specificatie van de overige voorzieningen (362 jaarrekeningen)

<i>Overige voorzieningen in procenten van balanstotaal (x)</i>	<i>Specificatie</i>		<i>Totaal</i>
	<i>wel</i>	<i>niet</i>	
$x \leq 5$	154	168	322
$x > 5$	39	1	40
Totaal	193	169	362

post. Het blijkt dat op één uitzondering na in alle gevallen waarin de omvang van de overige voorzieningen groter is dan 5% van het balanstotaal een nadere aanduiding of specificatie plaatsvindt. Bovendien blijkt dat dit veelal ook gebeurt wanneer de overige voorzieningen niet aan het 5%-criterium voldoen.

Verder blijkt dat in 256 van de 362 jaarrekeningen (71%) de omvang van de overige voorzieningen groter is dan 10% van het rubriekstotaal. In 176 jaarrekeningen (69%) worden de overige voorzieningen nader aangeduid of gespecificeerd. In 80 jaarrekeningen (31%) daarentegen is dat niet het geval. Het betreft hier 25 ondernemingen die in één of meer jaarrekeningen geen navolging geven aan het 10%-criterium.

We kunnen concluderen dat de in het onderzoek betrokken ondernemingen gedurende de onderzoeksperiode vrijwel steeds hebben voldaan aan het 5%-criterium, terwijl 25 ondernemingen in één of meer jaarrekeningen niet hebben voldaan aan het 10%-criterium. Het blijkt echter dat navolging van laatstgenoemde RJ-aanbeveling (voldoen aan het 10%-criterium) zou leiden tot een afzonderlijke vermelding van posten kleiner dan 1% van het balanstotaal. In een dergelijk geval kan, zoals we hiervoor hebben gezien, samenvoeging met andere posten plaatsvinden.

Een adequate specificatie van de voorzieningenpost geeft inzicht in de samenstelling en aldus in de mate waarin de ondernemingsleiding de hoogte van deze post kan beïnvloeden. Daarnaast is het mutatieoverzicht bij uitstek een geschikt middel om inzicht te verschaffen in de aard van de mutaties in de onderscheiden voorzieningen. We zijn nagegaan hoeveel jaarrekeningen een mutatieoverzicht van de voorzieningen bevatten en hoe gedetailleerd de opgenomen mutatieoverzichten zijn. Hoewel niet wettelijk verplicht, bevatten 94 van de 570 jaarrekeningen waarin een voorzienin-

genpost is opgenomen (16%) een mutatieoverzicht. In 58 jaarrekeningen (62%) hebben de mutatieoverzichten betrekking op alle voorzieningen, terwijl in 36 jaarrekeningen (38%) de mutatieoverzichten een deel van de voorzieningen betreffen. De mate waarin mutatieoverzichten in de jaarrekening worden opgenomen, is gedurende de onderzoeksperiode (1988-1994) nauwelijks veranderd. Boneco & Van der Wal (1993, p. 47) die de jaarrekeningen over 1991 onderzochten vonden ongeveer dezelfde percentages.

4 Voorzieningenbeleid

Binnen het raamwerk van de maatschappelijk aanvaardbare normen heeft de ondernemingsleiding tal van mogelijkheden om de gepresenteerde cijfers te beïnvloeden, niet alleen door middel van reële transacties maar ook door middel van de administratieve verwerking van transacties. Bij reële transacties kan bijvoorbeeld worden gedacht aan het vervroegen of uitstellen van het moment waarop een verkoopovereenkomst wordt afgesloten of het moment waarop een gebouw wordt afgestoten. De administratieve verwerking van transacties heeft betrekking op de stelsels van waardering en resultaatbepaling die kunnen worden gekozen en de wijzigingen die daarin kunnen worden aangebracht, alsmede de schattingen die nodig zijn bij het opstellen van de jaarrekening en de wijzigingen die daarin kunnen worden aangebracht.

Tot de laatste categorie behoren met name de voorzieningen waarvan de omvang doorgaans moet worden geschat en waarbij bij de vaststelling sprake is van een grote mate van subjectiviteit. Het is dan ook niet zo verwonderlijk dat het fenomeen winststuring (*earnings management*) in verband wordt gebracht met voorzieningen.⁷ Meer specifieke vormen van winststuring zijn winstegalitatie (*income smoothing*) en *big bath accounting*.

Winstegalitatie wil zeggen dat de ondernemingsleiding maatregelen neemt die erop zijn gericht de fluctuaties in het gepresenteerde winstpatroon te verminderen. Als motief voor een beleid van winstegalitatie geldt het onderhouden van een goede relatie met de aandeelhouders. De redenatie is dat een stabiel winstpatroon leidt tot een vermindering van de onzekerheid verbonden aan het beleggen in de desbetreffende onderneming. Het systematisch risico wordt daardoor

lager en de waarde van de aandelen hoger. Daarnaast kunnen er nog andere motieven zijn voor een beleid van winstegalitatie, bijvoorbeeld de beloningsstructuur van de ondernemingsleiding. Het is heel goed denkbaar dat een winstafhankelijke beloningscomponent waarbij sprake is van een bepaalde onder- en bovengrens aanzet tot winstegalitatie.⁸

De gedachte die ten grondslag ligt aan *big bath accounting* is dat de ondernemingsleiding in jaren waarin het toch al slecht gaat zoveel mogelijk verliezen en kosten tot uitdrukking brengt, zodat in daaropvolgende jaren een beter resultaat kan worden gepresenteerd. Ook in jaren waarin sprake is van wisselingen in de ondernemingsleiding kan *big bath accounting* zich voordoen. De nieuwe ondernemingsleiding brengt in het jaar van haar aantreden zoveel mogelijk verliezen en kosten ten laste van de winst- en verliesrekening. Die kunnen dan worden toegeschreven aan de oude ondernemingsleiding, terwijl het voor de nieuwe ondernemingsleiding makkelijker wordt om in de daaropvolgende jaren betere resultaten te presenteren.

Op het eerste gezicht lijkt *big bath accounting* te conflicteren met een beleid van winstegalitatie. Dit behoeft echter geenszins het geval te zijn, aangezien een *big bath* in enig jaar andere vormen van winststuring in toekomstige jaren kan vergemakkelijken. Zie bijvoorbeeld Schattke & Vergoossen (1996) die het beleid van Philips over een periode van vijftien jaar hebben onderzocht ten aanzien van de voorzieningen voor herstructurering en reorganisatie.

In het vervolg van deze paragraaf behandelen we de besproken beleidsaspecten in relatie tot voorzieningen. Daarbij komen achtereenvolgens aan de orde:

- 1 het gebruik van voorzieningen als winstegalitatie-instrument;
- 2 dotaties aan voorzieningen in situaties van winstdaling;
- 3 dotaties aan voorzieningen in geval van wisselingen in de ondernemingsleiding.

De volgende hypothesen zullen door ons worden getoetst:

- 1 Het voorzieningenbeleid van ondernemingen leidt tot een egalere winstpatroon.
- 2.a Dotaties aan voorzieningen vinden vaker plaats in jaren van winstdaling dan in jaren van winststijging.
- 2.b De dotaties aan voorzieningen zijn hoger in

Tabel 6: Winstegaliserie (82 ondernemingen)⁹

Winstpatroon	Gerapporteerde nettowinst gecorrigeerd voor:	
	mutatie in totale voorzieningenpost	mutatie in de overige voorzieningen
Gerapporteerd winstpatroon egaler dan gecorrigeerd winstpatroon	62	65
Gecorrigeerd winstpatroon egaler dan gerapporteerd winstpatroon	20	14
Geen verschil in winstpatroon	0	3
Binomiaal toets:		
- p-waarde	0.000	0.000

jaren van winstdaling dan in jaren van winststijging.

- 3.a Dotaties aan voorzieningen vinden vaker plaats in jaren waarin een wisseling in de ondernemingsleiding plaatsvindt dan in jaren waarin van een dergelijke wisseling geen sprake is.
- 3.b De dotaties aan voorzieningen zijn hoger in jaren waarin een wisseling in de ondernemingsleiding plaatsvindt dan in jaren waarin van een dergelijke wisseling geen sprake is.

Op het terrein van voorzieningenbeleid is eerder onderzoek verricht door McNichols & Wilson (1988). De studie had evenwel uitsluitend betrekking op voorzieningen voor dubieuze vorderingen. De onderzoeksresultaten geven aan dat deze voorzieningen worden gebruikt als een instrument voor winststuring, dat wil zeggen in geval van ongewoon hoge of lage winstcijfers worden winstverlagende maatregelen getroffen. De winstegaliseriehypothese kon niet worden aanvaard.

Voorzieningenbeleid en winstegaliserie

In tabel 6 is nagegaan in hoeverre het voorzieningenbeleid van ondernemingen in de onderzoeksperiode heeft geleid tot een egaler winstpatroon. Daartoe zijn het gerapporteerde winstpatroon en het gecorrigeerde winstpatroon met elkaar vergeleken. In de tabel worden twee gecorrigeerde winstpatronen onderscheiden, namelijk het gerapporteerde winstpatroon gecorrigeerd voor de mutatie in de totale voorzieningenpost en het gerapporteerde winstpatroon gecorrigeerd voor de mutatie in de overige voorzieningen (hier gedefinieerd als de totale voorzieningen onder aftrek van de belastingvoorzieningen en pensioenvoorzieningen). Door dit onderscheid wordt rekening gehouden met het feit dat ondernemingen met betrekking tot belastingvoorzieningen en pensioenvoorzieningen over het algemeen minder speelruimte hebben.

Het blijkt dat in beide gevallen het gerapporteerde winstpatroon egaler is dan het gecorrigeerde winstpatroon, hetgeen een aanwijzing vormt dat voorzieningen door ondernemingen worden gebruikt als een winstegaliserie-instrument. Hypothese 1, die luidt dat het voorzieningenbeleid van ondernemingen leidt tot een egaler winstpatroon, kan aldus niet worden verworpen.

Voorzieningenbeleid en winstdaling

In tabel 7 is nagegaan of er een verband bestaat tussen de richting van de winstontwikkeling en het in de winst- en verliesrekening opnemen van buitengewone lasten in verband met dotaties aan voorzieningen. Het blijkt dat in de gevallen waarin sprake is van een daling van de winst uit gewone bedrijfsuitoefening een dergelijke post significant vaker wordt aangetroffen dan in de gevallen waarin sprake is van een stijging van de winst uit gewone bedrijfsuitoefening. Dit is een bevestiging van hypothese 2.a: dotaties aan voorzieningen vinden vaker plaats in jaren van winstdaling dan in jaren van winststijging.

In totaal is er in 190 jaarrekeningen sprake van buitengewone lasten in verband met dotaties aan voorzieningen. In de meeste gevallen betreft het voorzieningen in verband met reorganisatie, herstructurering en dergelijke (178 jaarrekenin-

Tabel 7: Winstontwikkeling en de verantwoording van buitengewone lasten in verband met dotaties aan voorzieningen (574 jaarrekeningen)

Winst uit gewone bedrijfsuitoefening	Buitengewone lasten inzake dotaties aan voorzieningen:		Totaal
	wel	niet	
Stijging	116	298	414
Daling	74	86	160
Totaal	190	384	574
χ^2 -toets:			
- χ^2	17.320		
- p-waarde	0.000		

gen). Daarnaast is er sprake van dotaties aan milieuvorzieningen (drie jaarrekeningen) en overige voorzieningen (dertien jaarrekeningen).¹⁰

Op basis van de χ^2 -toets in tabel 7 kan echter geen uitspraak worden gedaan over de relatieve omvang van de buitengewone-lastenpost. In tabel 8 is dan ook nagegaan of de gemiddelde omvang van de (zichtbaar) als buitengewone lasten verantwoorde dotaties aan voorzieningen in geval van een winstdaling significant verschillen van de desbetreffende buitengewone lasten in situaties waarin er sprake is van een winststijging. De omvang van de dotaties is daarbij gerelateerd aan de omzet. Het blijkt dat in jaren van winststijging de dotaties aan voorzieningen significant lager zijn dan in jaren van winstdaling. De onderzoeksresultaten zijn een bevestiging van hypothese 2.b: de dotaties aan voorzieningen zijn hoger in jaren van winstdaling dan in jaren van winststijging.

Uit het onderzoek komt verder naar voren dat de omvang van de dotaties groter is naarmate de winstdaling groter is. Zo blijkt de gemiddelde omvang van de dotaties bij een winstdaling van 25% of groter 2,6% van de omzet te bedragen en bij een winstdaling van 50% of groter 3,3%.

Voorzieningenbeleid en wisselingen in ondernemingsleiding

In tabel 9 is onderzocht of er een verband bestaat tussen wisselingen in de ondernemingsleiding en de verantwoording van buitengewone lasten in verband met dotaties aan voorzieningen. In deze studie wordt een wisseling van de voorzitter van de raad van bestuur gezien als een wisseling in de ondernemingsleiding. Of er in enig jaar

Tabel 9: Wisselingen in de ondernemingsleiding en de verantwoording van buitengewone lasten in verband met dotaties aan voorzieningen (574 jaarrekeningen)

Wisseling ondernemingsleiding	Buitengewone lasten inzake dotaties aan voorzieningen:		Totaal
	wel	niet	
Wel	32	37	69
Niet	158	347	505
Totaal	190	384	574
χ^2 -toets:			
- χ^2	6,242		
- p-waarde	0,012		

sprake was van een wisseling in de ondernemingsleiding, hebben we vastgesteld aan de hand van het bestuursverslag en de lijst met namen van bestuurders. In 69 financiële jaarverslagen (12%) troffen we wisselingen in de ondernemingsleiding aan.¹²

Het blijkt dat in de gevallen waarin sprake is van een wisseling in de ondernemingsleiding buitengewone lasten in verband met dotaties aan voorzieningen significant vaker voorkomen dan in de gevallen waarin geen sprake is van een wisseling in de ondernemingsleiding. Dit is een bevestiging van hypothese 3.a: dotaties aan voorzieningen vinden vaker plaats in jaren waarin een wisseling in de ondernemingsleiding plaatsvindt dan in jaren waarin van een dergelijke wisseling geen sprake is.

In tabel 10 is nagegaan of de gemiddelde omvang van de (zichtbaar) als buitengewone lasten verantwoorde dotaties aan voorzieningen in geval van wisselingen in de ondernemingsleiding

Tabel 8: Winstontwikkeling en de omvang van de buitengewone lasten in verband met dotaties aan voorzieningen (187 jaarrekeningen)¹¹

Winst uit gewone bedrijfsuitoefening	Jaarrekeningen met buitengewone lasten inzake dotaties aan voorzieningen ^a	Gemiddelde omvang in procenten van omzet
Stijging	113	1.41
Daling	74	2.00
Totaal	187	
Mann-Whitney toets:		
- z-waarde	-3.451	
- p-waarde	0.001	

^a Het aantal jaarrekeningen met buitengewone lasten in verband met dotaties aan voorzieningen bedraagt 190 (zie tabel 7). In drie jaarrekeningen (Klene Holding) ontbreken echter gegevens omtrent de omzet.

Tabel 10: Wisselingen in de ondernemingsleiding en de omvang van de buitengewone lasten in verband met dotaties aan voorzieningen (187 jaarrekeningen)¹³

<i>Wisseling ondernemingsleiding</i>	<i>Jaarrekeningen met buitengewone lasten inzake dotaties aan voorzieningen^a</i>	<i>Gemiddelde omvang in procenten van omzet</i>
Wel	30	2,26
Niet	157	1,52
Totaal	187	
Mann-Whitney toets:		
- z-waarde	-1,889	
- p-waarde	0,059	

^a Het aantal jaarrekeningen met buitengewone lasten in verband met dotaties aan voorzieningen bedraagt 190 (zie tabel 7). In drie jaarrekeningen (Klene Holding) ontbreken echter gegevens omtrent de omzet.

significant verschillen van de desbetreffende buitengewone lasten in situaties waarin geen sprake is van wisselingen in de ondernemingsleiding. Het blijkt dat in jaren waarin er een wisseling in de ondernemingsleiding plaatsvindt de dotaties aan voorzieningen groter zijn dan in jaren waarin er van een wisseling in de ondernemingsleiding geen sprake is. De onderzoeksresultaten zijn te beschouwen als een bevestiging van hypothese 3.b (6%-significantieniveau): de dotaties aan voorzieningen zijn hoger in jaren waarin een wisseling in de ondernemingsleiding plaatsvindt dan in jaren waarin van een dergelijke wisseling geen sprake is.

Uit het voorgaande blijkt dat er zowel een verband bestaat tussen de winstontwikkeling en dotaties aan voorzieningen (tabel 7) als tussen wisselingen in de ondernemingsleiding en dotaties aan voorzieningen (tabel 9). Dit kan betekenen dat er een onderlinge afhankelijkheid bestaat tussen

de winstontwikkeling en wisselingen in de ondernemingsleiding. Om die reden is met behulp van een χ^2 -toets nagegaan of er van een dergelijke afhankelijkheid inderdaad sprake is. In tabel 11 is evenwel af te lezen dat er geen significant verband bestaat tussen de winstontwikkeling en wisselingen in de ondernemingsleiding.

5 Evaluatie

Dit artikel bevat een inventarisatie van hetgeen omtrent voorzieningen in de jaarrekeningen over 1988-1994 van 82 ter beurze van Amsterdam genoteerde ondernemingen is te vinden. Bovendien is onderzocht of er indicaties zijn dat voorzieningen door ondernemingen worden gebruikt ter beïnvloeding van de gepresenteerde cijfers.

Het blijkt dat belastingvoorzieningen en pensioenvoorzieningen de meest voorkomende voorzieningen zijn. Ook reorganisatievoorzieningen komen vaak voor. Genoemde categorieën zijn vergeleken met andere voorzieningen veelal omvangrijk. De andere voorzieningen echter zijn in voorkomende gevallen eveneens als omvangrijk te kwalificeren. Gedurende de onderzoeksperiode is de mate waarin de verschillende soorten voorzieningen in de jaarrekening worden opgenomen nauwelijks veranderd. Ook is er gedurende de onderzoeksperiode geen sprake van een duidelijk toe- of afnemend belang van de voorzieningenpost in de jaarrekening.

De overige voorzieningen worden veelal nader toegelicht. De materialiteitscriteria van de RJ worden daarbij vrijwel steeds nageleefd.

Tabel 11: Winstontwikkeling en wisselingen in de ondernemingsleiding (574 jaarrekeningen)

<i>Winst uit gewone bedrijfsuitoefening</i>	<i>Wisseling in de ondernemingsleiding:</i>		<i>Totaal</i>
	<i>wel</i>	<i>niet</i>	
Stijging	46	368	414
Daling	23	137	160
Totaal	69	505	574

χ^2 -toets:

- χ^2	1,162
- p-waarde	0,281

Het aantal jaarrekeningen dat een mutatieoverzicht met betrekking tot voorzieningen bevat, is beperkt. De mate waarin dergelijke overzichten in de jaarrekening worden opgenomen is gedurende de onderzoeksperiode nauwelijks veranderd.

De onderzochte beleidsaspecten ten aanzien van voorzieningen betreffen het gebruik van voorzieningen als winstegaliseringsinstrument, dotaties aan voorzieningen in situaties van winstdaling en dotaties aan voorzieningen in geval van wisselingen in de ondernemingsleiding. Het blijkt dat:

- het voorzieningenbeleid van ondernemingen tot een egalere winstpatroon leidt;
- dotaties aan voorzieningen vaker plaatsvinden en hoger zijn in jaren van winstdaling;
- dotaties aan voorzieningen vaker plaatsvinden en hoger zijn in jaren waarin een wisseling in de ondernemingsleiding plaatsvindt.

Op grond van deze onderzoeksresultaten kan echter niet zonder meer worden gesteld dat voorzieningen door de ondernemingsleiding worden gebruikt als een instrument van winststuring. De onderzoeksresultaten zijn naar ons oordeel wel indicatief voor het bestaan van een voorzieningenbeleid gericht op winststuring.

Er zijn verschillende redenen om de onderzoeksresultaten met enige voorzichtigheid te betrachten. We hebben geconstateerd dat wanneer de gerapporteerde winstcijfers worden gecorrigeerd voor de mutaties in voorzieningen, er sprake is van een egalere winstpatroon. Aan deze constatering mogen we niet zonder meer de conclusie verbinden dat ondernemingen een voorzieningenbeleid voeren gericht op het egaliseren van de gepresenteerde winstcijfers. Bestudering van uitsluitend de gepubliceerde jaarrekeningen geeft immers geen inzicht in de achterliggende motieven van de ondernemingsleiding. Bovendien zijn er naast een actief voorzieningenbeleid tal van andere mogelijkheden die ondernemingen in de loop der jaren in wisselende samenstelling zouden kunnen gebruiken om de winstcijfers te egaliseren.

Ook de constatering dat de dotaties aan voorzieningen vaker voorkomen en hoger zijn in jaren van winstdaling en in jaren waarin wisselingen in de ondernemingsleiding zich voordoen, moet genuanceerd worden benaderd. We kunnen niet de eenduidige conclusie trekken dat bedoelde dotaties, die met name betrekking hebben op reorganisatievoorzieningen, zijn gedaan met het oog op het presenteren van betere resultaten in de toekomst. Het is immers niet denkbeeldig dat de

dotaties voortvloeien uit het feit dat nu het slechter met de onderneming gaat de noodzaak tot reorganisatie of herstructurering zich aandient. Wisselingen in de ondernemingsleiding kunnen leiden tot extra dotaties aan voorzieningen voor reorganisatie en dergelijke, omdat de nieuwe ondernemingsleiding er een andere visie op nahoudt voor wat betreft de organisatie van de bedrijfsactiviteiten. Er kan aldus een onderscheid worden gemaakt tussen een *earnings management explanation* en een *different perspectives explanation* als mogelijke verklaringen voor het gedrag van de nieuwe ondernemingsleiding (zie LaSalle, Jones & Jain, 1993).¹⁴

LITERATUUR

- Boneco, C.M.T. & R. van der Wal, (1993), *Waardecorrecties en voorzieningen*, in: M.N. Hoogendoorn & R. van der Wal (red.), Jaar in-jaar uit 7, Wolters-Noordhoff, pp. 31-50.
- Bos de, A & R.G.A. Vergoossen, (1993), Niet uit de balans blijvende verplichtingen, *De Accountant*, juni, pp. 683-690.
- Dijksma, J., H.E.M.B. Kooloos & R. van der Wal, (1989), *Voorzieningen*, in: J. Dijksma (red.), Jaar in-jaar uit 3, Wolters-Noordhoff, pp. 129-146.
- Hoeven ter, R.L., (1994), *Reorganisatievoorzieningen in de jaarrekening*, in: L.G. van der Tas en R. van der Wal (red.), Jaar in-jaar uit 8, Kluwer, pp. 99-119.
- Hoogendoorn, M.N., Winstegaliseratie ('Income Smoothing'), (1985), *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde*, juli/augustus, pp. 271-289.
- Hoogendoorn, M.N., (1997), *Voorzieningen in de jaarrekening*, Delwel.
- International Accounting Standards Committee, (1996), *Draft Statement of Principles: Provisions and Contingencies*.
- LaSalle, R.E., S.K. Jones & R. Jain, (1993), The Association between Executive Succession and Discretionary Accounting Changes: Earnings Management or Different Perspectives?, *Journal of Business Finance & Accounting*, september, pp. 653-671.
- Lennard, A & S. Thompson c.s., (1995), *Provisions: Their Recognition, Measurement, and Disclosure in Financial Statements*, Financial Accounting Standards Board.
- McNichols, M. & G. Wilson, (1988), Evidence of Earnings Management from the Provision for Bad Debts, *Journal of Accounting Research*, supplement pp. 1-31.
- Nederlands Instituut van Registeraccountants, (1992), *Onderzoek jaarverslaggeving 1990*, Kluwer.
- Pourciau, S., (1993), Earnings Management and Nonroutine Executive Changes, *Journal of Accounting and Economics*, pp. 317-336.

Bijlage:

Lijst van ondernemingen waarvan de jaarrekeningen 1988-1994 in het onderzoek zijn betrokken (indeling naar bedrijfstak)¹⁵

<i>Automatiseringsdiensten</i>	27	Hagemeyer	54	Hunter Douglas
1 Getronics	28	Internatio-Müller	55	Polynorm
2 Multihouse			56	Stork
		<i>Groothandel (technisch)</i>		<i>Textiel & confectie</i>
<i>Bouwnijverheid</i>	29	Burgman Heybroek	57	Blydenstein-Willink
3 BAM Groep	30	Econosto	58	Gamma Holding
4 Boskalis Westminster	31	Eriks Holding	59	Textielgroep Twenthe
5 HBG	32	Geveke		<i>Transport- & havenbedrijf</i>
6 Nagron	33	Hoek Loos	60	Frans Maas Groep
7 Sphinx	34	Koppelpoort Holding	61	KLM
8 Volker Stevin	35	Landré & Glinderman	62	Nedlloyd Groep
	36	Otra	63	Pakhoed
<i>Chemie & farmacie</i>	37	Reesink	64	Smit Internationale
9 Akzo		<i>Groothandel (kantoorinrichting)</i>		<i>Voedings- & genotmiddelen</i>
10 Cindu International	38	Ahrend Groep	65	CSM
11 Gist-brocades	39	Van Dorp Groep	66	Grosch
12 Norit	40	Samas-Groep	67	Heineken
		<i>Kantoorsystemen</i>	68	Klene Holding
<i>Detailhandel</i>	41	Océ-van der Grinten	69	Nutricia
13 Goudsmit	42	Tulip Computers	70	Unilever
14 KBB		<i>Kunststofverwerkende industrie</i>		<i>Diversen</i>
15 Macintosh	43	Nijverdal-Ten Cate	71	ACF Holding
<i>Drukkerijen & uitgeverijen</i>	44	Schuttersveld Holding	72	Athlon Groep
16 Telegraaf Holdingmaatschappij	45	Ubbink	73	Beers
17 VNU	46	Vredestein	74	Crown Van Gelder
18 Wegener		<i>Levensmiddelendistributie</i>	75	Fokker
19 Wolters Kluwer	47	Ahold	76	IHC Caland
	48	De Boer Winkelbedrijven	77	Koninklijke/Shell Groep
<i>Elektrotechniek & elektronica</i>	49	Schuitema	78	Krasnapolsky
20 Batenburg Beheer		<i>Metaalverwerking</i>	79	Mulder Boskoop
21 Nedap	50	Aalberts Industries	80	Porceleyn Fles
22 NKF Holding	51	Atag Holding	81	Randstad Holding
23 Philips Electronics	52	Begemann Groep	82	van der Giessen-de Noord
24 Twentsche Kabel Holding	53	Hoogovens		
<i>Groothandel (internationaal)</i>				
25 Amsterdam Rubber				
26 Borsumij Wehry				

Schattke, R.W. & R.G.A. Vergoossen, (1996), Barriers to Interpretation - A Case Study of Philips Electronics NV, *Accounting and Business Research*, winter, pp. 72-84.
Schipper, K., (1989), Commentary on Earnings Management, *Accounting Horizons*, december, pp. 91-102.

NOTEN

1 Dit artikel is bekroond met de fma-congresprijs 1997 voor de beste paper gepresenteerd op het achtste fma-congres. Het congres werd op 5 juni 1997 door de Erasmus Universiteit Rotterdam georganiseerd.
Wij danken de vakgroep Accountancy van de Vrije Univer-

siteit te Amsterdam voor de financiële steun bij de totstandkoming van het onderzoek. De heer H.L. Jacobs danken wij voor zijn assistentie bij het verzamelen en analyseren van de onderzoeksgegevens.

2 Zie NRC Handelsblad d.d. 14 augustus 1996.

3 Zie onder meer Lennard & Thompson c.s. (1995) en International Accounting Standards Committee (1996).

4 Zie voor de classificatieproblematiek De Bos & Vergoossen (1993).

5 De wet- en regelgeving omtrent voorzieningen en de verwerking van verschillende soorten voorzieningen in de jaarrekening worden uitgebreid besproken door Hoogendoorn (1997).

6 Het NIVRA (1992) en Ter Hoeven (1994) komen met betrekking tot de herstructurerings- en reorganisatievoorzieningen tot een aanzienlijk hoger percentage (59%). Deze

afwijking houdt mogelijk verband met verschillen in de samenstelling van de onderzoekspopulaties. In ons onderzoek betreft het niet tot de financiële sector behorende ondernemingen die gedurende de *gehele* onderzoeksperiode (1988-1994) beursgenoteerd waren.

7 Zie Schipper (1989) voor een bespreking van dit fenomeen.

8 Zie verder Hoogendoorn (1985) voor een bespreking van motieven die ten grondslag kunnen liggen aan winstegalisatie.

9 De egaliteit van een continue lijn kan worden gekwantificeerd met behulp van de geïntegreerde gekwadrateerde tweede afgeleide. We hebben hier echter niet te maken met continue maar met discrete variabelen. In een dergelijk geval kan als benadering het geïntegreerde gekwadrateerde tweede verschil worden gebruikt. Hierbij worden de verschillen tussen de mutaties in de winstcijfers van opeenvolgende jaren gekwadrateerd en vervolgens gesommeerd (geïntegreerd). Wanneer het geïntegreerde gekwadrateerde tweede verschil van de gerapporteerde winsten kleiner is dan het geïntegreerde gekwadrateerde tweede verschil van de gecorrigeerde winsten, gaat er een egaliserende werking uit van de mutaties in de voorzieningen.

10 Het totaal aantal onder de buitengewone lasten aange troffen dotaties aan voorzieningen bedraagt aldus 194. In vier jaarrekeningen is er sprake van dotaties aan twee separaat genoemde voorzieningen.

11 De Mann-Whitney toets - een niet-parametrisch

(verdelingsvrij) alternatief voor de t-toets - wordt hier gebruikt omdat de onderzoeksvariabele (de omvang van de buitengewone lasten in verband met dotaties aan voorzieningen) niet normaal verdeeld is.

12 Zie ook Pourciau (1993) die een onderscheid maakt tussen routinematige en niet-routinematige wisselingen in de ondernemingsleiding. Gezien het beperkte aantal wisselingen hebben wij in ons onderzoek een dergelijk onderscheid achterwege gelaten.

13 Zie noot 11.

14 LaSalle, Jones & Jain hebben onderzocht in hoeverre er een verband bestaat tussen wisselingen in de ondernemingsleiding en het doorvoeren van grondslag- c.q. schattingswijzigingen. In hun onderzoek vonden zij geen bevestiging van de zogenaamde *blaming hypothesis* die zij als een verbijzondering van de *earnings management explanation* hebben geformuleerd (p. 653): 'This paper reports evidence that is inconsistent with the conjecture that new managements exploit their observable discretionary accounting decisions to blame their predecessor for poor performance, establish a lower benchmark for subsequent performance evaluation, and relieve future earnings of charges that would otherwise have to be made.' De auteurs vonden wel steun voor de *different perspectives explanation*.

15 Zie voor de indeling naar bedrijfstak Het Financieele Dagblad, *De omzetcijfers van 1994*, 10 november 1995.